

Șantierul arheologic Cluj-Mănăștur

P. IAMBOR, ȘT. MATEI, A. HALASU

În campania de săpături 1980 în cadrul complexului arheologic de la Cluj-Mănăștur s-au urmărit fazele de locuire din interiorul incintei, dezvelirea în continuare a cimitirului, precum și a celui mai vechi lăcaș de cult, a fortificației propriu-zise și a unor anexe ale vechii mănăstiri.

În secțiunea S XVII, orientată E—V, paralelă cu celelalte mai vechi, săpate în partea de vest a incintei, s-au repetat, în linii mari, elementele cunoscute din campaniile trecute, fapt care confirmă încă o dată ideea existenței, înaintea mănăstirii și a cimitirului din secolele XI—XII, a unei așezări cu locuințe de tip adineit și de suprafață contemporane cu primele două faze ale fortificației de pământ și lemn. În secțiunea respectivă, lungă de 32,50 m și lată de 2 m, s-a constatat următoarea situație stratigrafică: imediat sub solul vegetal, între m 0—19,75, există o nivelare medievală târzie, cu o grosime de 0,20—0,30 m, iar între m 19,75—27 și între m 30—32,50, un nivel cu o grosime de 0,10—0,30 m de dărîmare a zidului de fortificație al mănăstirii, a cărui fundație a fost surprinsă între m 27—30 pînă la adîncimea de 1,55—1,60 m față de nivelul actual de călcare. Acest zid, al cărui colț de S—V și unele porțiuni din laturile de S și de V au fost dezvelite în S XV/1979, a fost ridicat probabil la sfîrșitul secolului al XIII-lea sau la începutul celui următor, avînd în vedere materialul ceramic găsit pe nivelul său de construcție, vizibil destul de clar între m 25—27 și 30—32,50. Sub zid, și fără a fi deranjate de temelia lui, au fost descoperite mormintele nr. 77, 78 și 79.

Reintorcîndu-ne la stratigrafie, sub nivelarea medievală de care am vorbit, s-a putut constata un prim strat de cioplitură de piatră rezultat de la un atelier pentru una din fazele de construcție sau de reparare fie a bisericii, fie a clădirilor mănăstirești, fie chiar a zidului mai înainte amintit. Urmează un nivel cu o grosime între 0,50—0,70 m, de culoare cenușie, cu material ceramic și cîteva piese de metal (un pinten, cuțite, potcoave etc.) specifice secolelor XIII—XIV, în care se intercalează și nivelul de construcție al zidului de incintă. Sub acesta din urmă, se află un alt nivel, de culoare cenușie, gros de 0,25—0,40 m, cu ceramică din secolul al XII-lea în general, de culoare roșcată, cu buza evazată, avînd ca decor linii paralele incizate, cu spații

mai mari între ele, combinat cu împunsături cu „unghia”, dispuse în general pe gîtul vasului. Un al doilea strat de așchii de piatră se suprapune peste humusul antic, prezent la adîncimea cuprinsă între 1,15/1,35 m și 1,75/1,80 m față de suprafața actuală. În humusul antic, care conține urme de locuire și ceramică hallstattiană, romană și din perioada feudalismului timpuriu, au fost săpate gropile mormintelor (după cum se poate vedea în profilul secțiunii, între m 25,25—27 și 30,50—31,5 ale lui M.76, M.77, M.78 și M.83). În porțiunea cuprinsă între m 1,60—4,25 s-a descoperit o locuință adîncită în lutul galben, iar între m 6,25—7, groapa unui cuptor, aparținînd fie acestuia fie eventual unei alte locuințe de suprafață contemporană.

Groapa bordeiului a fost săpată începînd de la 1,40 m față de suprafața actuală, de pe un nivel cu material ceramic din secolele X—XI, avînd adîncimea de 0,95—1 m. În interiorul lui, în partea de vest, au fost surprinse resturile unui cuptor din pietre, cu un diametru de 0,90 m, a cărui groapă a fost adîncită cu 0,10 m față de podeaua bordeiului. Deși nu a fost dezvelit în întregime, se poate aprecia lungimea laturilor sale ca fiind de 4—4,50 m, după cum rezultă din porțiunea săpată în S XVIII și în caseta A, deschisă pe latura de sud a secțiunii, între m 2,25—3,60. Ceramica găsită în umplutura bordeiului, precum și pe podeaua acestuia și printre pietrele cuptorului, prezintă caracteristicile celei descoperite și cu ocazia campaniilor trecute, în cîteva locuințe și anexe gospodărești ce fac parte din orizontul de locuire din secolul al X-lea, eventual începutul secolului al XI-lea. În cea mai mare proporție este de culoare neagră, arsă incomplet, lucrată la roată, vasele avînd pereții destul de subțiri, și este ornamentată cu linii paralele incizate, dispuse foarte des pe întreaga suprafață. O altă categorie, numeric mult redusă, o constituie ceramica de culoare cenușie-roșcată, ornamentată cu împunsături succesive, cu registre de cîte trei-patru linii paralele incizate, precum și cu linii ondulate. Pe lîngă fragmentele aparținînd unor vase borcan (două întregibile) s-au găsit cîteva fragmente de străchini și cupe, precum — lucru foarte important — și cîteva bucăți de tipsii de lut, lucrate cu mîna. Absența unor elemente specifice ceramicii din secolul al XI-lea, cum ar fi cazanele de lut (găsite, dealtfel,

destul de frecvent în această secțiune, precum și în celelalte din campaniile precedente, dar în straturile superioare) și ceramica ornamentată cu „unghia” și roțița dințată, ne întărește convingerea că bordeiul respectiv datează din secolul al X-lea, mai ales că în cercetările trecute, la sud de S XVIII, topografic pe aceeași linie, adică în extremitatea de vest a incintei, în S IV B, S IV C și S IX, au fost descoperite locuințe cu material similar. Menționăm descoperirea, pe podeaua bordeiului, a unui fragment de rîșniță, dintr-o piatră cu mult conținut de oxid de fier. La 2–2,75 m spre est, pe nivelul de călcare din timpul funcționării bordeiului, a fost dezvelit un cuptor din piatră, de formă ovală, a cărui vatră a fost adîncită cu 0,30 m în lutul galben și căptușită cu bolovani de rîu, foarte probabil boltit, dar prăbușit ulterior, care putea aparține fie unei locuințe de suprafață contemporană cu bordeiul, fie acestuia — ca o anexă exterioară. În orice caz, ceramica din jurul cuptorului respectiv este identică cu cea găsită în bordei. Deasupra bordeiului, în SXVII, au fost sesizate urmele unei locuințe de suprafață, între m 0–4,15, printr-un strat de arsură cu pietre, gros de 0,10–0,20 m, și printr-un pavaj sau podea din pietre, în caseta de pe latura de sud a secțiunii, care este ulterioară, după cum s-a putut observa atît stratigrafic cît și din punctul de vedere al ceramicii, ornamentată în general cu roțița dințată. În orice caz, locuința este anterioară celor două morminte descoperite în caseta A, gropile acestora distrugînd o parte a podelei respective.

Cele 13 morminte din S XVII, au scheletele orientate E–V (cu unele mici devieri în două cazuri — M.71 și M.79 —) și sînt destul de bine păstrate, în cîteva cazuri putîndu-se distinge și urmele sicriilor de lemn. Gropile au fost săpate la adîncimi mici, cam la 0,45–0,60 m față de nivelul corespunzător de călcare. În partea de vest a secțiunii, pînă la m 8,50, mormintele lipsesc, fiind apoi mai rare, ele îndesîndu-se spre est, spre lăcașul de cult. Cîteva au avut inventar specific secolelor XI–XII, similar cu cel al mormintelor din celelalte secțiuni săpate în partea aceasta de vest a incintei, precum și în secțiunile din vecinătatea bisericii.

M.71, situat între m 12–13,50 cu scheletul orientat NE–SV; ca inventar conține trei inele de tîmplă din sîrmă subțire de argint îndoite la un capăt în formă de S, foarte prost păstrate.

M.73, situat între m 19,50–20,50, aparținînd unui copil, a avut trei inele de tîmplă mici, din sîrmă subțire de argint, îndoite la un capăt în formă de S.

M.75, situat între m 19,40–21,25, cu urme de sicriu, a avut ca inventar două inele de tîmplă dintr-o sîrmă mai groasă de argint, terminate la un capăt în formă de S, cu un diametru de 2 cm; un inel digital format dintr-o verigă lamelară de argint, cu capetele îngustate și suprapuse, avînd pe suprafața exterioară un decor compus dintr-o succesiune de striuri oblice în două sensuri, grupate în unghiuri cu virfurile spre cele două

margini ale benzii, realizate cu ajutorul unei dăltițe dințate; un denar de argint de la regele Ladislau I (1077–1095) găsit în mandibulă.

M.76, situat între m 25,50–27, de adolescent, a avut patru inele de tîmplă mici, din sîrmă subțire de argint (două cu diametrul de 1,5 cm, iar două de 1 cm), îndoite la un capăt în formă de S.

În S XVIII, pe lingă cîteva morminte medievale mai tîrzii ale căror schelete au fost găsite în sarcofage de piatră au fost dezvelite și cinci aparținînd aceluiași cimitir din secolele XI–XII.

M.84, situat între m 0–1, al cărui schelet a fost tăiat ulterior în partea superioară de către contrafortul bisericii gotice, a avut pe bazin un inel digital din argint, confecționat din trei sîrme circulare în secțiune împletite și cu capetele bătute, subțiate și apropiate.

M.85, situat în dreptul m 3, a avut un inel de tîmplă dintr-o sîrmă foarte subțire, probabil de bronz, terminat la un capăt în formă de S.

M.86, situat între m 15–16, a avut două inele de tîmplă dintr-o sîrmă mai groasă de argint, îndoite la un capăt în formă de S, păstrate fragmentar.

Un al doilea punct de lucru, continuînd cercetările din campaniile trecute, a fost cel din partea de nord a bisericii actuale, unde a fost trasată S XVIII, pe direcția N–S, lungă de 20,5 m și lată de 2 m, cu scopul de a urmări fundațiile lăcașului de cult romanice, distrus în timpul marii învazii tătare de la 1241. În secțiune au apărut șase temelii de zid, avînd orientarea E–V. Rețin atenția, în mod deosebit, patru dintre ele, situate la aceeași adîncime de 2,80 m, avînd aceeași grosime, între 0,95–1 m și fiind construite într-o tehnică identică (din blocuri de calcar legate cu mortar). Distanțele dintre temelii sînt deosebit de interesante: între temelia cea mai de sud, situată la un metru față de fundația navei bisericii gotice (peste care se ridică, dealtfel, nava bisericii actuale) și o altă temelie, mai la nord de ea, distanța este de 3,25 m. Între aceasta și următoarea, distanța este de 6,25 m. Spațiul dintre temeliiile cele mai de nord este de asemenea de 3,25 m. Aceeași situație a fost surprinsă și în S XVI/1979, ceea ce ne întărește presupunerea că avem de-a face cu o construcție de tip bazilical, cele patru temelii corespunzînd celor două nave laterale și navei centrale. Temelia orientată N–S din S XVII/1979 închidea navele laterale pe latura de est și separa nava centrală de absida altarului. De la această temelie, spre est, continuă doar cele două fundații ale navei centrale, ceea ce ar indica dezvoltarea absidei altarului. Deci, în cazul de față bazilica ar avea o singură absidă. O porțiune de 3 m lățime între S XVI și caseta în care au fost descoperite temeliiile rotondei, ar putea confirma, prin săparea ei în campania viitoare, cele de mai sus. Datorită unor construcții și demolări în mai multe etape, pe același loc, stratigrafia, în cea mai mare parte, nu ne poate oferi elemente de datare. Totuși, construcția aceasta pare să fi fost distrusă destul de timpuriu, avînd în vedere sarcofagul găsit pe temelia de sud

a navei laterale, între m 1,25—2 (construit din blocuri refolosite, printre care și un fragment dintr-o sculptură romană), ce adăpostea un schelet de copil (M.89), cu craniul încadrat de trei cărămizi tot romane, dintre care una cu inscripția R S N. Au mai fost găsite încă trei sarcofage construite din blocuri mari de piatră și placate cu lespezi, între m 6,80—7,75 (M.90), între m 7,90—9 (M.91) și între m 9—10 (M.92), din păcate asupra scheletelor negăsindu-se nici un fel de inventar.

Asupra cercetărilor din S VIII, caseta C și S XIX, unde au fost descoperite o serie de ziduri construite în etape diferite, deocamdată nu ne putem pronunța. Cu ocazia cercetărilor viitoare în această zonă, când se va mări suprafața dezvoltată, sperăm că se vor desluși mai clar planurile și succesiunea în timp a unor anexe mănăstirești, pa care în momentul de față doar le bănuim.

În concluzie, ultima campanie de cercetări nu numai că a avut ca rezultat recoltarea unui bogat material arheologic, dar a și contribuit substanțial la confirmarea existenței unei așezări civile, cu locuințe de tip adâncit și de suprafață, contemporană cu primele faze ale cetății de pământ și lemn și anterioară primului lăcaș mănăstiresc și cimitirului adiacent acestuia. De asemenea, au fost obținute câteva date noi cu privire la planul bisericii romanice și la existența unei fortificații de piatră aparținând mănăstirii, care fusese ridicată către sfârșitul veacului al XII-lea, după ce vechea cetate de pământ cu palisadă își pierduse eficacitatea odată cu invazia tătarilor.

tiresc și cimitirului adiacent acestuia. De asemenea, au fost obținute câteva date noi cu privire la planul bisericii romanice și la existența unei fortificații de piatră aparținând mănăstirii, care fusese ridicată către sfârșitul veacului al XII-lea, după ce vechea cetate de pământ cu palisadă își pierduse eficacitatea odată cu invazia tătarilor.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE CLUJ-MĂNĂȘTUR

RÉSUMÉ

Les fouilles effectuées pendant la campagne de 1980 dans l'enceinte fortifiée de Cluj-Mănăștur, contribuent à l'enrichissement des données concernant le rapport chronologique entre l'établissement appartenant aux IX^e—XI^e siècles et la nécropole de XI^e—XII^e siècles (datée par monnaies, boucle d'oreille en S, bagues etc.), contemporaine avec première église. Il convient de faire une mention spéciale concernant la découverte du mur de la fortification du monastère (dans S XVII) et des murs de la basilique avec trois nefs (dans S XVIII).

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. Cluj-Mănăștur. Plan général des fouilles.